

УДК 373.3/5.015.3:376

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ПРОСТОРИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Зоряна Савчук, Лілія Москалюк Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, м. Вінниця, Україна, savchukz@mail.ua

Проаналізовано теоретичні аспекти психологічної готовності вчителя загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Основна увага приділена визначенню ключових показників професійної та психологічної готовності педагога в інклюзивному просторі. Розглянуто інклюзивну освіту як інноваційну діяльність. Визначено, що психологічна готовність учителя до інклюзивного навчання є складною інтегральною якістю, яка передбачає: прийняття в класі дитини з ООП; усвідомлення потреби введення інновацій у власну практичну діяльність; володіння знаннями з новітніх методик та технологій; бажання створювати власні творчі завдання, методики, проводити експериментальну роботу; готовність до подолання труднощів як змістового так і організаційного плану.

Ключові слова: інклюзивний простір, інноваційна діяльність, психологічна готовність, діти з особливими освітніми потребами.

Зоряна Савчук, Лілія Москалюк, Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, г. Вінниця, Україна

Психологическая готовность учителя к работе в инклюзивном пространстве: теоретический аспект

Проанализированы теоретические аспекты психологической готовности учителя общеобразовательного учебного заведения к работе с детьми с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения. Основное внимание уделено определению ключевых показателей профессиональной и психологической готовности педагога в инклюзивном пространстве. Рассмотрено инклюзивное образование как инновационную деятельность. Определено, что психологическая готовность учителя к инклюзивного обучения является сложным интегральным качеством, которое предусматривает: принятие в классе ребенка с особыми образовательными потребностями; осознание необходимости введения инноваций в практическую деятельность; владение знаниями новейших методик и технологий; желание создавать собственные творческие задания, методики, проводить экспериментальную работу; готовность к преодолению трудностей как содержательного так и организационного плана.

Ключевые слова: инклюзивное пространство, инновационная деятельность, психологическая готовность, детей с особыми образовательными потребностями.

© Савчук З., Москалюк Л., 2017

Zoriana Savchuk, Lilia Moskaliuk, Vinnytsia State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine

Psychological readiness of teachers to work in inclusive space: theoretical aspect

The theoretical aspects of psychological readiness of a teacher of a secondary educational institution to work with children with special educational needs in terms of inclusive education have been analysed. The main focus is on identifying key indicators of professional and psychological readiness of the teacher in the inclusive space. The article presents inclusive education as innovation. Activity it is determined teacher's that psychological readiness to inclusive education is a complex integrated quality, including, awareness of the need to innovate actice; the knowledge of the latest techniques and technologies; desire to make up creative tasks, methods, conduct experimental work; willingness to overcome difficulties of contextual and organizational character. The readiness of a teacher to inclusive education as a complex of integrated qualities, which includes both professional skills and psychological readiness are depicted in it.

Keywords: inclusive space, innovation, activity, psychological readiness, children with special educational needs.

Вирішальною умовою інклюзивної освіти дітей з особливими освітніми потребами (далі – з ООП) є створення інклюзивного простору. Насамперед, це наявність спеціально підготовленого освітнього середовища, матеріально-технічного забезпечення, спеціально підготовлених педагогів. Забезпечення освітнього процесу кваліфікованими кадрами передбачає наявність у педагогів готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

Освіта є вагомою і проблемною сферою у житті дітей з ООП. У зв'язку зі змінами в освіті змінюються і вимоги до навчальних закладів загалом і до педагогів, зокрема [1].

Проблемі підготовки сучасного вчителя до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, присвячено низку досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: В. Бондаря, В. Засенка, О. Качуровської, А. Колупаєвої, З. Ленів, О. Мартинчук, С. Миронової, Н. Пахомової, Л. Савчук, Т. Сак, В. Синьова, В. Тарасун, О. Таранченко, В. Тищенка, О. Хохліної, А. Шевцова, М. Шеремет, Tim Logeman, Donna McGhie-Richmond.

Не зважаючи на значний інтерес дослідників до реалізації інклюзивної освіти, багато питань залишаються невирішеними. До таких належить і проблема психологічної підготовки педагога загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми з ООП.

Мета статті – аналіз теоретичних аспектів психологічної готовності педагога загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми з ООП в умовах інклюзивного простору.

Процес формування професійної готовності вчителя до інклюзивного навчання – складний і багатоаспектний, який відбувається протягом усього життя вчителя та розв'язується за допомогою самоосвіти, підвищення кваліфікації, перекваліфікації тощо.

Більшість дослідників як вітчизняних так і зарубіжних визначають такі необхідні передумови забезпечення інтеграції та інклюзивного навчання педагогом: позитивна налаштованість психолого-педагогічного персоналу загальноосвітніх навчальних закладів, адекватне сприймання ним дітей з ООП, готовність до налагодження соці-

альної взаємодії вихованців з різними рівнями здоров'я і розвитку, уміння співпрацювати з батьками [9; 11].

Розглянемо готовність педагога до роботи з дітьми з ООП через призму двох показників:

- 1) професійної готовності;
- 2) психологічної готовності.

Структура цієї готовності висвітлена у *таблиці 1*.

Таблиця 1

Структура професійної та психологічної готовності

Готовність	Показники готовності
професійна готовність	<ul style="list-style-type: none">• інформаційна готовність;• володіння педагогічними технологіями;• знання основ психології та корекційної педагогіки;• знання індивідуальних відмінностей дитини;• готовність педагогів моделювати урок і використовувати варіативність у процесі навчання;• знання індивідуальних особливостей дітей із різними порушеннями у розвитку;• готовність до професійної взаємодії і навчання
психологічна готовність	<ul style="list-style-type: none">• емоційне прийняття дітей з різними типами порушень у розвитку (прийняття – відторгнення);• готовність залучати дітей із різними типами порушень до діяльності на уроці;• задоволеність власною педагогічною діяльністю

Так, базовим критерієм, що впливає на ефективність діяльності вчителя, є емоційне прийняття «особливої» дитини. Таке емоційне прийняття має професійний «бар'єр», оскільки у багатьох випадках педагоги не сприймають дитину, в успішності навчання якої вони не впевнені, виникають труднощі і в оцінюванні досягнень таких дітей [2].

Щодо готовності вчителя вводити дитину з ООП в загальноосвітній процес, тут важлива обізнаність педагога зі специфікою навчання таких дітей та формами взаємодії з ними.

Учителі, які вже мають досвід роботи на принципах інклюзивної освіти, розробили наступні способи введення дитини з ООП, зокрема:

- приймати учнів з інвалідністю «як будь-яких інших дітей у класі»;
- залучати їх у ті ж форми роботи, хоч і ставити інші завдання;
- залучати учнів у групові форми роботи та групове вирішення завдань;
- використовувати активні та інтерактивні форми навчання [5, 40 – 41].

Як бачимо, введення дитини з ООП до дитячого колективу потребує від педагога володіння спеціальними педагогічними технологіями, здатності індивідуалізувати процес навчання, адаптувати навчальний матеріал до можливостей учня, створення індивідуальних планів реалізації освітньої програми, застосування прийомів підтримки та дитячої співпраці, залучення батьків у навчально-виховний процес. Тобто мова йде про надзвичайно високу професійну майстерність, інноваційну діяльність: педагогічну гнучкість, здатність бачити потенціал учня, слідувати за ним, одночасно тримаючи межі навчального процесу [10].

Інклюзивна освіта за своїм характером є інноваційною.

Традиційно інноваційну діяльність визначають як сукупність наукових, технологічних, організаційних, фінансових та комерційних заходів, а також інвестиції у нові знання, які спрямовані на одержання технологічно нових або поліпшених наявних продуктів чи процесів [6].

Успішність інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не лише на професійному, а й на особистісному рівні. Однак залучення педагога в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування його професійної та особистісної готовності до інноваційної діяльності.

Готовність до інноваційної педагогічної діяльності – особливий особистісний стан, який передбачає наявність у педагога мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатності до творчості й рефлексії.

Багато проблем, що постають перед педагогами, які працюють в інноваційному режимі, пов'язані і з низькою інноваційною компетентністю.

Інноваційна компетентність педагога – система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми.

Компонентами інноваційної компетентності педагога є поінформованість про інноваційні педагогічні технології, належне володіння їх змістом і методикою, висока культура використання інновацій у навчально-виховній роботі, особиста переконаність у необхідності застосування інноваційних педагогічних технологій [7].

Готовність до інноваційної діяльності є внутрішньою силою, що формує інноваційну позицію педагога. За структурою це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості. Як один із важливих компонентів професійної готовності, вона є передумовою ефективної діяльності педагога, максимальної реалізації його можливостей, розкриття творчого потенціалу. Джерела готовності до інноваційної діяльності сягають проблематики особистісного розвитку, професійної спрямованості, професійної освіти, виховання й самовиховання, професійного самовизначення педагога.

Наведемо для прикладу фрагмент, який відображає дві складові частини характеристики: соціальну спрямованість педагога та професійно-педагогічну (*таблиця 2*).

На нашу думку, високий рівень психологічної готовності педагога до інноваційної діяльності з дітьми з ООП передбачає: усвідомлену потребу введення інновацій у власну практичну діяльність; володіння знаннями з новітніх методик та технологій; бажання створювати власні творчі завдання, методики, проводити експериментальну роботу; готовність до подолання труднощів як змістового так і організаційного плану; наявність практичних умінь з освоєння педагогічних інновацій та створення нових.

Так, інклюзивна освіта за своїм характером є інноваційною. Готовність учителя до інклюзивного навчання є складною інтегральною якістю, яка охоплює як професійні вміння так і психологічну готовність. З-поміж компонентів структури психологічної готовності можна виділити наступні компоненти: емоційне прийняття дітей з різними типами порушень у розвитку (прийняття – відторгнення); готовність залучати дітей з різними типами порушень до діяльності на уроці; задоволеність власною педагогічною діяльністю.

Таблиця 2

Фрагмент професійної характеристики педагога

Соціальне спрямування	Професійно-педагогічне спрямування
Соціальні потреби (потреби у спілкуванні з «особливими» дітьми та їх батьками, колегами, потреба у самоосвіті)	Знання загальної й корекційної педагогіки та психології, які стосуються природи та закономірностей психічного розвитку особистості
Риси характеру, які виражають соціальну та професійну спрямованість (соціальну активність, відповідальне ставлення до своїх обов'язків, творчість)	Знання індивідуально-психологічних особливостей дитини з тими чи іншими проблемами в розвитку
Риси характеру, які виражають ставлення до вихованців і людей взагалі, вольові та емоційні риси (емпатійність, доброта)	Вміння аналізувати педагогічні факти, явища, процеси
Педагогічний такт (принцип міри, здатність вливати на учня, рівень культури та особистісні якості)	Знання з основ анатомо-фізіологічного розвитку учнів, причин виникнення та проявів хвороб нервової системи
Педагогічна освіченість та майстерність	Володіння засобами і методами корекції пізнавальних процесів

Подальші наукові розвідки будуть присвячені аналізу системи формування психологічної готовності педагога до роботи з дітьми з ОПП в умовах професійно-особистісного самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зброєва Н. Б. До питання формування педагогічної майстерності майбутніх вчителів / Н. Б. Зброєва // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 122. – С. 102 – 104. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_122_25
2. Інклюзивна освіта : теорія та практика: навчально-методичний посібник / [за заг. ред. М. Г. Буйняк, І. В. Возняк, Л. В. Годовнікова, О. І. Дмитрієва, А. М. Змужко за заг. ред. С. П. Миронової]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Ч. 2. – 184 с.
3. Касицька Н. В. Четыре тактики педагогики поддержки. Эффективные способы взаимодействия учителя и ученика / Н. В. Касицька. – СПб. : АОС, 2010. – 158 с.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою / А. А. Колупаєва // Особлива дитина : навчання і виховання. – 2014. – № 2 (70). – 7 – 18.
5. Ленів З. Підготовка кадрів для створення оптимальних умов дітям із порушеннями психофізичного розвитку в інклюзивному середовищі / Ленів З. // Особлива дитина: навчання і виховання. – 2014. – № 3. – С. 13 – 19. – Режим доступу - <http://csnukr.in.ua/articles/147113.pdf>
6. Ленів З. П. Передумови формування інноваційного освітнього середовища ВНЗ у сучасних умовах / Зоряна Ленів // Гуманітарний вісник ДННЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип. 35, Том VII (58): Тематичний випуск : Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього процесу. – К. : Гнозис, 2015. – 588 с.
7. Миронова С. Ставлення студентів і педагогів до проблем інклюзивної освіти дітей з порушеннями психофізичного розвитку / С. Миронова, О. Завальнюк // Дефектологія. – 2011. – № 1. – С. 8 – 11.
8. Основи інклюзивної освіти // Навчально-методичний посібник / [І. О. Білозерська, Л. В. Будяк, З. П. Ленів, Ю. М. Найда, Г. В. Сак, О. М. Таранченко, за заг. ред. А. А. Колупаєвої – К. «А.С.К.», 2012. – 308 с.

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА — ОСВІТА ДЛЯ ВСІХ

9. *Прядко Л. О.* Готовність педагога загальноосвітнього навчального закладу до роботи з дітьми з особливими потребами як успішний фактор інклюзивного навчання / Л. О. Прядко, О. О. Фурман // Формування готовності педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного навчання : тематичний збірник праць / за заг. редакцією А. О. Лавренчука. – Рівне: РОІППО, 2014. – С. 79 – 89.

10. *Савчук З. С.* Психологічні особливості розвитку духовної культури педагогічних працівників в інклюзивному середовищі / З. С. Савчук // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії: збірник тез доповідей / редкол.: В. В. Засенко, А. А. Колупаєва, Н. І. Лазаренко, З. П. Ленів. – Вінниця : ТОВ Планер, 2016. – С. 303 – 305.

11. A Canada-Ukraine collaborat ive initiative for introducing inclusive education foe children with disabiliries in Ukraine: partipant perspective / Tim Loreman, Donna McGhie-Richmond, Alla Kolupaeva, Oksana Taranchenco // School effectiveness and school improvement. – 2016. – Vol. 27. – № 1. – P. 24 – 44. – Режим доступу <http://dx.doi.org/10.1080/09243453.2015.1018912>

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. *Zbroieva N. B.* (2014). Do pyttannia formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnikh vchyteliv. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii : Pedahohichni nauky. Vyp. 122, pp. 102 – 104. – Rezhym dostupu:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_122_25

2. *Buiniak M. H., Vozniak I. V., Hodovnikova L. V., Dmitriieva O. I.* (2014). Inkliuzivna osvita: teoriia ta praktyka: navchalno-metodychni posibnyk. Kam'ianets-Podilskyi: Kam'ianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiiienka. Ch. 2.

3. *Kasytsyna N. V.* (2010). Chetyre taktyky pedahohyky podderzhky. Effektivnye sposoby vzaymodeistviya uchytelia y uchenyka. SPb. : AOS.

4. *Kolupaieva A. A.* (2014). Inkliuzivna osvita yak model sotsialnoho ustroiu / Osoblyva dytna : navchannia i vykhovannia. № 2 (70), pp. 7 – 18.

5. *Leniv Z.* (2014). Pidhotovka kadriv dlia stvorennia optymalnykh umov ditiam iz porushenniamy psykhhofizychnoho rozvytku v inkliuzivnomu seredovyshchi. Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia. № 3, pp. 13 – 19. – Rezhym dostupu-<http://csnukr.in.ua/articles/147113.pdf>

6. *Leniv Z. P.* (2015). Peredumovy formuvannia innovatsiinoho osvitnoho seredovyshcha VNZ u suchasnykh umovakh. Humanitarnyi visnyk DNNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichni universytet imeni Hryhoriia Skovorody» – Dodatok 1 do Vyp. 35, Tom VII (58): Tematychnyi vypusk: Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho protsesu. – K.: Hnozys.

7. *Myronova S.* (2011). Stavlennia studentiv i pedahohiv do problem inkliuzivnoi osvity ditei z porushenniamy psykhhofizychnoho rozvytku. Defektolohiia. – № 1., pp. 8 – 11.

8. *Bilozerska I. O., L. V. Budiak, Z. P. Leniv.* (2014). Osnovy inkliuzivnoi osvity. Navchalno-metodychni posibnyk. K. «A.S.K.».

9. *Prядко Л. О., Furman O. O.* (2014). Hotovnist pedahoha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu do roboty z ditmy z osoblyvymy potrebamy yak uspishnyi faktor inkliuzivnoho navchannia. Formuvannia hotovnosti pedahohichnykh pratsivnykiv do roboty z ditmy z osoblyvymy potrebamy v umovakh inkliuzivnoho navchannia : tematychnyi zbirnyk prats Rivne: ROIPPO, pp. 79 – 89.

10. *Savchuk Z. S.* (2014). Psykhhohichni osoblyvosti rozvytku dukhovnoi kultury pdahohichnoho personalu v inkliuzivnomu seredovyshchi. Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsii do inkliuzii: zbirnyk tez dopovidei. Vinnytsia: TOV Planer, pp. 303 – 305.

11. *Loreman Tim, Donna McGhie-Richmond, Alla Kolupaeva.* (2016). A Canada-Ukraine collaborat ive initiative for introducing inclusive education foe children with disabiliries in Ukraine:partipant perspective. School effectiveness and school improvement. Vol. 27. № 1, pp. 24 – 44. – Rezhym dostupu <http://dx.doi.org/10.1080/09243453.2015.1018912>